

**ПЛАНИРАНЕ НА РАЗСЛЕДВАНЕТО
НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В СВЕТЛИНАТА
НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ
ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА**

ас. Здравка Кръстева

Софийски университет „Св. Климент Охридски”

**PLANNING THE INVESTIGATION OF CRIMES
IN THE LIGHT OF THE EUROPEAN CONVENTION ON
HUMAN RIGHTS**

Asst. Prof. Zdravka Krasteva

Sofia University „St. Kliment Ohridski”

Анотация: В доклада е разгледано значението на планирането за постигане на европейския стандарт за ефективно разследване, произтичащ от чл. 2 и 3 ЕКЗПЧОС. Изяснена е ролята на планирането при разследването на инциденти, свързани с използване на сила и оръжие от страна на правоохранителните органи. Изведени са конкретни препоръки по отношение на планирането на няколко действия по разследването – оглед на местопроизшествието, разпит на участвалите в разследването събитие полицейски служители, разпит на други свидетели. Разгледано е несъответствие на българската практика с европейските стандарти по отношение на разпита на служителите от Специализирания отряд за борба с тероризма и е направено предложение за усъвършенстване на законодателството.

Ключови думи: планиране на разследването; европейски стандарт за ефективно разследване; разпити на служители от Специализирания отряд за борба с тероризма; Европейска конвенция за правата на човека.

Abstract: This report discusses the importance of planning for the meeting of the European standards for effective crime investigation stemming from Art. 2 and 3 ECHR. The role of planning of investigation in the cases related to

the use of force and weapons by the police is clarified. The report outlines the specific recommendations regarding the planning of several investigative actions— examination of the crime scene, questioning of police officers, involved in the accident and questioning of other witnesses. A discord of Bulgarian practice with the European standards has been identified, related to the questioning of the officers from the special anti-terrorism squad and a proposal for improvement of Bulgarian law has been formulated accordingly.

Key words: *planning of the criminal investigation; European standards for effective investigation; questioning of officers from the special anti-terrorism squad; European Convention on Human Rights.*

Планирането на разследването е един от основните криминалистични методи, с който се решават стратегически въпроси на доказването в наказателното производство¹. Въпреки това, планирането не представлява метод на разследването, защото чрез него не се установяват факти и обстоятелства от значение за делото – то е само предпоставка, условие, че дейността по доказването ще бъде проведена ефективно и законосъобразно и ще постигне целта си. Затова в криминалистичната литература, планирането е определяно като метод на организацията на разследването, а също и като организационна основа на разследването².

§ 1. Значение на планирането за постигане на европейския стандарт за ефективно разследване на инциденти, свързани с използване на сила и оръжие от страна на правоохранителните органи

Съгласно практиката на Европейския съд за правата на човека (Европейския съд) държавата носи международноправна отговорност за неизпълнение на задължението си по Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС) да разследва и накаже виновните лица в случаите на умишлени нарушения на чл. 2 ЕКЗПЧОС (правото на живот) и чл. 3 ЕКЗПЧОС (забраната за изтезания, нечовешко и унижително отношение или наказание)³. В обема на това задължение се включва изискването за образуване на наказателно

¹ Цеков, Ц. Криминалистика. С., 2006, с.308.

² Аверьянова Т.В., Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. Криминалистика. М., 2010, 462-463.

³ Mowbray, A. R. The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights. Oxford, Hart Publishing, 2004, 7-64.

производство, което да бъде проведено при спазване на система от автономни за Европейския съд критерии за ефективност на разследването. В многобройни решения Съдът е очертал съдържанието на *европейския стандарт за ефективно разследване*⁴.

Юриспруденцията на Европейския съд, свързана с въпроси на разследването на престъпления, трябва да бъде третирана като един от емпиричните източници на планиране на разследването, редом със следствено-прокурорската и съдебната практика на националните съдилища. Действително, в редица решения на Европейския съд се съдържат оценки, свързани с планирането на разследването. Често е оценяван изборът на способите за доказване, чрез които да бъде проверена някоя от обоснованите следствени версии, последователността, с която са използвани способите на доказване, мястото им в системата на първоначалните и последващи действия по разследването, неотложният характер на някои от тях и др. Тези оценки на Европейския съд позволяват въз основа на практиката на съда да бъдат изведени конкретни методически препоръки по отношение на планирането на разследването на престъпни посегателства срещу основните права.

Случаите, при които пострадалите лица са били във властта и под контрола на полицейски или други органи на власт са най-честите поводи Европейският съд да проверява ефективността на проведеното от държавата разследване на посегателства срещу живота и здравето на лицата, защитени с чл. 2 и 3 ЕКЗПЧОС. Характеризират се с висока степен на възискателност на съда към действията на разследващите органи. За да се покрият критериите на Европейския съд, планирането на разследването в тези случаи трябва да отговори на две потребности:

- да се предвидят в оптимална последователност необходимите действия, чрез които да се провери еднакво задълбочено всяка от обоснованите версии;

- да бъдат взети допълнителни мерки за обективност и независимост на разследването, предвид евентуалната съпричастност на полицейски или друг държавни органи с разследването деяние.

Европейският съд въздига като критерий за ефективността за разследването пълнотата при изясняването на всички обстоятелства по делото. Разследването трябва да е планирано така, че още в първоначалния етап на разследването да се установи точната последователност на отделните епизоди в събитието на престъплението и местонахождение-

⁴ Вж., между много други, *McCann and others v. the United Kingdom*, No. 18984/91, Grand Chamber, par.161; *Ilhan v. Turkey*, No. 22277/93, par 91.; *S.Z. c. Bulgarie* (2015), No. 29263/12, par. 44-47.

то и придвижването на ключовите участници по време на всеки от тези епизоди. Пропускът да се планират действията по разследването, които установяват този кръг от обстоятелства⁵, в началния етап на досъдебното производство е нарушение на стандарта за ефективно разследване, ако е довел до забавяне и невъзможност да се установят обстоятелствата в по-късен момент от наказателното производство⁶.

§ 2. Планиране на огледа на местопроизшествието

Огледът на местопроизшествието се разглежда от Европейския съд като първоначално следствено действие по причини, идентични с възприетите в българската криминалистична теория и следствена практика: провеждането му трябва да е своевременно, защото забавянето може да се отрази на събирането на доказателствата, а извършването му в началния етап на разследването, създава благоприятни възможности да се съберат за сравнително кратко време възможно най-широк кръг доказателства⁷.

Страсбургската юриспруденция разкрива важна специфика по отношение на случаите, в които огледът на местопроизшествието се извършва като неотложно следствено действие. Съгласно константната практика на Европейския съд, действия по разследването при инциденти, в които са участвали полицейски органи, не трябва да бъдат извършвани от лица, които се намират в близка институционална връзка с участвалите в разследването събитие полицейски служители⁸. Това изискване се отнася както до разследващите органи, така и до лицата, осъществили фактически действия при обследването на територията на местопроизшествието като криминалистите или други специалисти-технически помощници⁹. Оперативно-издирвателни действия, съпътстващи огледа на местопроизшествието, като например издирване на свидетели-очевидци в околностите и извънпроцесуалното им интервюиране, също не трябва да бъдат възлагани на полицейски служители, които се намират в близка институционална връзка с разследваните полицейски

⁵ По-подробно за планирането на първоначалните и последващите действия по разследването на умишлени убийства вж. у **Бобев, К.** Криминалистика. С., 2006, 236-242.

⁶ *Keller v. Russia* (2013), No. 26824/04, par. 99.

⁷ **Коцева-Владимирова, Е.** Версии при разследването. С., 2002., с. 145.

⁸ По-подробно вж. в **Кръстева, З.** Изискването за независимост на разследващите органи съгласно Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи // Съвременно право, бр. 6/2014 г., 23-36.

⁹ Вж напр. случай, в който криминалистът-технически помощник е бил служител в едно и също полицейско управление в Белград с разследваните полицейски служители. *Petrović v. Serbia* (2014), No. 40485/08, par.85.

служители¹⁰. Недостатъци от този вид опорочават ефективността на разследването в степен, която според Европейския съд не може да бъде санирана, дори ако служителите, извършвали фактическите действия по обследването на местопроизшествието или оперативно-издирвателната дейност, са действали под надзора и ръководството на разследващ орган, в чиято независимост няма съмнения¹¹. По изключение и само в хипотези на неотложност в огледа на местопроизшествието могат да участват „преки“ колеги на разследваните полицейски служители.

Критериите за неотложност на Европейския съд съвпадат с възприетите от българския законодател. Според тях незабавното извършване на огледа трябва да е единствената възможност за събиране и запазване на доказателства (арг. от чл. 212, ал. 2 НПК). Европейският съд внимателно проверява дали действително са били налице условията на неотложност. Ако липсват данни, които да обосноват съществуването на опасност от „загуба или повреждане на доказателства“¹², участието на полицейски служители, които са „преки“ колеги на разследваните лица трябва да се сведе само до охраняване на границите на местопроизшествието до пристигането на следствено-оперативна група, съставена от лица, които не се намират в близка институционална връзка с лицата, участвали в разследвания инцидент¹³.

§ 3. Планиране на разпитите на участвалите в разследването събитие полицейски служители и свидетелите-очевидци

По дела за нарушения на чл. 2 и чл. 3 ЕКЗПЧОС, при които едно или повече лица са пострадали докато са били във властта на полицейски или други органи на власт, Европейският съд, константно и безпротиворечиво в многобройни решения определя **разпита на участвалите в разследването събитие** полицейски служители като първоначално и неотложно следствено действие. Вискателността към разследването и към проверката на защитната версия на полицейските служители е особено висока, когато те са единствени свидетели на инцидента, който се разследва или когато в конкретната следствена ситуация се сблъскват две взаимно изключващи се версии (на полицейските органи и на пострадалото лице) в отсъствието на съпътстваща обективна

¹⁰ Разследваните полицейски служители и тези, издирвали очевидците, са колеги в една и съща районна структура на амстердамската полиция. *Ramsahai and Others v. the Netherlands* (2007), No.52391/99, par.335.

¹¹ Пак там. пар. 340.

¹² Пак там. пар. 338.

¹³ Пак там, пар.338.

информация. Ако са пострадали лица след употреба на сила или оръжие от полицейски органи, участвалите в събитието служители на полицията трябва да бъдат разпитани незабавно като междувременно се ограничи възможността за контакт между тях. Забавянето на провеждането на разпитите и липсата на специални мерки за ограничаване на комуникацията между тях се приемат от Европейския съд като опорочаващи разследването поради неосуetyаването на възможността разследваните полицейски служители да съгласуват позициите си. Нарушение на чл. 2 и чл. 3 ЕКЗПЧОС ще е налице, независимо дали по конкретното дело има данни за реално сговаряне. Достатъчно е установяването на факта на непровеждане разпита на полицейските служители като неотложен без да е ограничена възможността на разпитваните лица да влязат в контакт един с друг. За пръв път това изискване е формулирано от Европейския съд по делото *Рамсахай и други срещу Холандия*¹⁴, при което е констатирано, че двамата полицейски служители, причинили смъртта на жертвата по време на задържане, са били разпитани едва три дни след инцидента. Това според съда е създавало възможност за тяхното сговаряне и е възпрепятствало установяването на евентуалните противоречия в показанията им, както и противоречията между техните показания и други обективни доказателства – следите от изстрел и резултатите от съдебно-балистичната експертиза. Решението е типичен пример за развитието на европейския стандарт за ефективно разследване. Постановено през 2007 г., в последствие това виждане е възприето от Европейския съд в редица други решения по аналогични случаи и постепенно от прецедент то се превръща в траен критерий, включен в стандарта за ефективно разследване на престъпления с участието на полицейски служители¹⁵.

Европейският съд има непротиворечива практика, според която разпитите на всички полицейски служители, участвали в инцидент, при който има пострадали, са задължителни. Пропускът да бъдат разпитани константно е разглеждан като нарушение на стандарта за ефективно разследване, респ. на чл. 2 или 3 ЕКЗПЧОС. В поредица от осъдителни решения срещу България, страната ни е критикувана за непроведените разпити на служители на Специализирания отряд за борба с тероризма (*СОБТ*). При участието на тези полицейски органи в действия за освобождаване на заложници, при задържане или обезвреждане на извършители на особено опасни престъпления, когато те оказват или

¹⁴ *Ramsahai and Others v. the Netherlands* (2007), No.52391/99, par.330.

¹⁵ Вж напр. *Karandja v. Bulgaria* (2010), No. 69180/01; *Eremiasova and Pechova v. the Czech Republic* (2012), No. 23944/04; *Lyapin v. Russia* (2014), No. 46956/09; *Turluyeva v. Russia* (2013), No. 63638/09.

са склонни да окажат въоръжена съпротива, тяхната самоличност, с оглед личната им безопасност, се запазва в тайна (чл. 89, ал. 1 и 2 ЗМВР). Тази разпоредба не трябва да се тълкува като освобождаваща служителите в СОБТ от задължението да дават показания като свидетели в наказателното производство, а като създаваща задължение за органите на досъдебното производство и съда да запазят в тайна самоличността им и да ги разпитат като анонимни свидетели по реда на чл. 123, ал. 2, т. 2 НПК. Щом едно лице е пострадало по време на акция, осъществявана от служители на СОБТ, непровеждането на разпита намалява възможността за установяване на истината по конкретното дело и проверка на версиите. Така по делото *Въчкови срещу България* Европейският съд отхвърля доводите на държавата, че разпитите са били ненужни поради безспорно установяване на самоубийство като причина за смъртта на жертвата. Съществували са няколко възможни обяснения за смъртта от близък изстрел и самоубийството е само една от тях. Като не са провели разпити на участвалите в акцията служители на СОБТ, разследващите органи са опорочили ефективността на разследването, защото са пропуснали да проверят другите вероятни обяснения за това кой е произвел смъртоносния изстрел. Разпитът в тези следствени ситуации е задължителен и поради необходимостта да се установи дали полицейската акция по задържането е планирана и извършена при спазване на европейския стандарт за абсолютна необходимост на използването на животозастрашаваща сила и оръжие. Според категоричната оценка на Европейския съд „прекратяването на разследване за смъртта на човек, който се е намирал в ръцете на полицейските служители по време на нараняване със смъртоносни последици, без да се идентифицират и разпитат полицейските служители, не може да бъде оправдано при никакви обстоятелства”¹⁶.

По делото *Рашид срещу България* Министерството на вътрешните работи многократно е отказало на исканията на военния следовател да бъде разкрита самоличността на участвалите в задържането полицейски служители. Европейският съд намира, че начинът, по който е приложена разпоредбата в Закона за МВР, предвиждаща запазване в тайна самоличността на служителите в СОБТ, е довела до осигуряване на имунитет от наказателно преследване на отговорните лица¹⁷.

Пропуск да бъдат идентифицирани и разпитани служители на ЦСБОП е установен по делото *Христови срещу България*, като според

¹⁶ *Vachkovi v. Bulgaria* (2010), No. 2747/02, par. 87. Вж също и: *İrfan Bilgin v. Turkey*, no. 25659/94, § 144, ECHR 2001-VIII, and *Khashiyev and Akayeva v. Russia* (2005), No. 57942/00 and 57945/00, §§ 158 and 159.

¹⁷ *Rashid v. Bulgaria* (2007), No. 47905/99, par. 63-64.

Европейския съд „въпреки че законни съображения за сигурност може да изискват мерки за поверителност при разпитите на служители от специалните части, разпоредби и практика на националното законодателство, които, както е в настоящия случай, очевидно не позволяват тяхното идентифициране, най-малкото по отношение на разследващите органи, нито разпита им в подходяща форма, трябва да се разглеждат като несъвместими със задълженията на държавата-ответник по чл. 3 ЕКЗПЧОС да разследва обосновани твърдения за малтретиране”¹⁸.

Идентично нарушение на стандарта за ефективно разследване е установено и по делото *Димов и други срещу България* (т.нар. дело за смъртта на Чакъра), по което участвалите полицейски служители от отряда за борба с тероризма не са били разпитани от съображения за поверителност (чл. 159, ал.3 ЗМВР от 1997 г. отм.)¹⁹. Европейският съд установява нарушение на стандарта за ефективно разследване, независимо че по делото са били разпитани многобройни други свидетели-очевидци, сред тях също и полицейски служители, участвали в акцията по задържането на жертвата, извън полицейските органи от СОБТ.

Сходните мотиви на цитираните съдебни решения позволяват да се направи извод, че от гледище на европейските стандарти разпитите на полицейски служители, взели участие в действия, при които е пострадало лице, трябва да бъде планирани като задължителни, независимо дали обстоятелствата от предмета на доказване се установяват и с други действия по разследването²⁰.

Част от осъдителните решения срещу България, установяващи това конкретно нарушение, понастоящем се наблюдава от Комитета на министрите на Съвета на Европа, който по силата на Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи следи за изпълнението на съдебните решения. Наблюдението не е преустановено, въпреки че на жалбоподателите са изплатени присъдените обезщетения, защото по оценка на Комитета на министрите решенията изискват предприемането и на т.нар. общи мерки, с които да се гарантира, че няма да бъдат допускани идентични нарушения в сходни случаи в бъдеще. Легитимната цел да бъде осигурена безопасността на полицейските служители, за които поради естеството на задълженията им съществува реална опасност за живота и здравето им, както и за живота и здравето на техните близки, може да бъде постигната, като им се предоставя защита чрез запазване в тайна на самоличността по реда на чл. 123, ал. 2, т. 2 НПК. Такава е по-

¹⁸ *Hristovi v. Bulgaria* (2011), No.42697/05, par. 91.

¹⁹ *Dimov and Others v. Bulgaria* (2012), No. 30086/05, par. 84.

²⁰ Обратно, пак там, частично особено мнение на съдия Панова.

зицията и на главния прокурор, цитирана в плана за действие, представен от българската държава пред Комитета на министрите²¹.

Трябва да се има предвид обаче, че по част от делата, разгледани от Европейския съд, се установяват откази на МВР да разкрие самоличността на участвалите служители от отряда за борба с тероризма въпреки изрично отправено искане на досъдебните органи²². Това се е случило, независимо че по време на разследването вече е съществувала законна възможност за запазване в тайна на самоличността на защитен свидетел по реда на чл. 97а, ал.2, т. 1 НПК (отм.). Известно основание за отказите на МВР да разкрие самоличността на полицейските служители дава формулировката на законовите предпоставки за защита на свидетелите, която оставя предоставянето на защитата и определянето на конкретната ѝ форма в зависимост от преценката на компетентния орган на съответната фаза от наказателното производство (прокурора, съдията-докладчик или съда) дали е налице достатъчно основание да се предполага, че в резултат на свидетелстването е възникнала или може да възникне реална опасност за живота или здравето на свидетеля, на неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения (чл. 123, ал. 1 и 2 НПК). Ето защо, оправдано е *de lege ferenda* предоставянето на защита по отношение на тази категория свидетели да бъде регламентирана изрично, като се предвиди мерките за защита да бъдат вземани задължително при наличие на условията по чл. 89, ал. 1 и 2 ЗМВР и експлицитно бъде регламентирана като форма на защита запазването в тайна на самоличността им.

В многобройни осъдителни решения на Европейския съд се установява, че не са проведени **разпити на свидетели-очевидци**. Пропуск, водещ до евентуална неефективност на разследването, ще е налице в случаите, когато не е разпитан полицейският служител, задържал жертвата, както и лицата, задържани в следствения арест по едно и също време с пострадалия²³. Когато измежду множество очевидци на разследваното събитие е бил предпочетен за разпит само един, има риск това също да бъде оценено като пропуск, водещ до неефективност на разследването. Така в решението по делото *Akkoc v. Turkey* Европейският съд намира, че е налице неефективно разследване, тъй като е разпитан само един очевидец, въпреки че според показанията на същия този свидетел на местопроизшествието е имало събрала се тълпа²⁴.

²¹ План за действие по изпълнението на влезлите в сила съдебни решения срещу България по делата от т.нар. група „Великова“, 1193-то заседание на Комитета на министрите, 4-6 март 2014 г. DH-DD (2014) 233.

²² *Rashid v. Bulgaria*, op.cit., par. 12.; *Vachkovi v. Bulgaria*, op.cit. par.31.

²³ *Velikova v. Bulgaria* (2000), No.41488/98, par. 79.

²⁴ *Akkoc v. Turkey* y, No. 29947/93 and 29947/93, par.98.

Като по-общ извод в международноправната теория се сочи, че Европейският съд изисква разследващите органи да предприемат разумни стъпки, за да съберат показанията на всички участвали или присъствали по време на разследването събитие лица²⁵. „Разумността“ на стъпките ще зависи от обстоятелствата във всеки конкретен случай и трябва да се преценява през призмата на разбирането за **достатъчност на доказателствата**. Това понятие описва „определената по вътрешно убеждение съвкупност на относимите, допустими и достоверни доказателства, необходими за постановяване на обосновано решение в процеса на разследване и разглеждане на делото“²⁶. Прегледът на практиката на Европейския съд показва доближаване на критериите за „разумност“ на стъпките по доказването до изискването, възприето и от българския съд да са положени „всички възможни усилия“ за установяване на обстоятелствата от значение за делото²⁷.

Литература:

1. Аверьянова Т.В., Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. Криминалистика. М., 2010
2. Бобев, К. Криминалистика. С., 2006
3. Коцева-Владимирова, Е. Версии при разследването. С., 2002.
4. Кръстева, З. Изискването за независимост на разследващите органи съгласно Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи // Съвременно право, бр. 6/2014 г., 23-36.
5. Салкова, Е. Проблеми на доказването в наказателния процес, София, 2012.
6. Цеков, Ц. под ред. на Евгения Коцева-Владимирова. Криминалистика. С. 2006.
7. Mowbray, A. R. The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights. Oxford, 2004.

²⁵ Mowbray, A. R. Op.cit., p. 34.

²⁶ Салкова, Е, Проблеми на доказването в наказателния процес, С., 2012, с. 131.

²⁷ Пак там, с.136.